

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ



Фото люб'язно надано автором

Тарас Барабаш — науковий працівник Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), аспірант кафедри давньої історії України та архівознавства ЛНУ ім. Івана Франка. У науковому доробку — статті з історії латинського письма в Україні XVI—XVII ст., навчально-методичні підручники з історії для учнів МАН України.

Особистість • Доля • Міф

Богдан Хмельницький — непересічна постать в українській історії. Важко знайти історичного діяча, якому б давали стільки протилежних оцінок сучасники і нащадки. Польські історики називали Хмельницького виключно «зрадником», честолюбним і віроломним, у радянській історіографії виставляли в ролі поборника «возз'єднання братніх народів», цілковито ігноруючи його державотворчу діяльність. То ким насправді був Богдан-Зиновій Хмельницький? Що зробив для своєї держави, для козацтва, народу? Залишаємо шановному читачу право самому дати відповідь на ці питання...

www.trade.bookclub.ua



БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Тарас Барабаш



УКРАЇНЦІ
ІСТОРІЯ НЕСКОРЕНИХ



Тарас Барабаш

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ



УКРАЇНЦІ
ІСТОРІЯ НЕСКОРЕНИХ



Тарас Барабаш

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

ХАРКІВ **КЛУБ**
2015 **СІМЕЙНОГО**
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 94(477)
ББК 63.3(4Укр)6
Б24

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

У оформленні обкладинки використано
фрагмент картини С. Землюкова «*Портрет Богдана Хмельницького*»

Дизайнер обкладинки *Сергій Місяк*

Популярне видання

БАРАБАШ Тарас

Богдан Хмельницький

Головний редактор С. С. Скляр
Завідувач редакції К. В. Новак
Відповідальний за випуск І. Г. Веремій
Редактор К. В. Озерова
Художній редактор С. В. Місяк
Технічний редактор В. Г. Євлахов
Коректор О. М. Пікалова

Підписано до друку 30.06.2015. Формат 70x100/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Minion Pro». Ум. друк. арк. 10,32. Наклад 3000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cor@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів
на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р.
www.ttornado.com.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2015
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2015

ISBN 978-966-14-9093-1

Складаю подяку моїй колезі Олесі Ісаюк, котра сприяла початку роботи над цією книжкою, а також моїй коханій Олі, з якою я обговорював окремі розділи, ділився враженнями, слухав її думки щодо того чи іншого питання і яка розуміла, наскільки важкою та відповідальною була моя праця.

Вступ

У 2008 р. Богдан Хмельницький посів почесне п'яте місце в телевізійному проекті «Великі українці», хоч, за даними соціологічних опитувань, перед оголошенням результатів обіймав третє. Як би там не було, це свідчить про живий інтерес та всеукраїнське визнання величі Хмельницького. Видається незайвим вкотре перегорнути сторінки його біографії та згадати, яким гетьман Війська Запорозького увійшов в українську (та й не лише українську) історію.

Книжка, що перед вами, розповідає про все Богданове життя, від народження й до смерті. Виділено певні етапи, такі як перші контакти з козацтвом, перший досвід міжнародної дипломатії тощо. Не можна було обійти увагою бойові дії за участі Хмельницького, зовнішню та внутрішню політику. Хотілось також зосередити увагу на особистості Богдана, на рисах характеру, побуті, зовнішності, інших деталях. Зокрема, у них, на нашу думку, можна простежити нескореність Богданового духу, його не-



підвладність іншим особам та життєвим обставинам.

Коротким девізом книги міг би стати латинський вислів «*Nihil novi, ne quid nimis*», тобто «Нічого нового, нічого зайвого». Справді, про Хмельницького написано вже стільки, що важко віднайти щось нове, хоч і чекають ще своїх заповзятих дослідників документи, які, ймовірно, зберігаються в архівах Швеції, Туреччини, Молдови та інших країн, історія яких була пов'язана з діяльністю гетьмана. Разом з тим при написанні книжки автор прагнув передати висновки і найновіших, і класичних наукових досліджень життя Богдана простими, доступними словами — аби читача не відлякнуло засилля термінів, складнопідрядних та складносурядних речень. А також зосередитись на ключових подіях, розглянути саме ті подробиці, які яскраво ілюструють той чи інший епізод з життя й діяльності Хмеля. Чи вдалося це — судити вам.

Отож запрошую читача перегорнути сторінку й зануритись в епоху, коли жив і творив видатний Українець...

ВІД НЕМОВЛЯТИ ДО ДЕРЖАВНОГО МУЖА (1595—1648 РР.)

ПОХОДЖЕННЯ, РОДИНА, ОСВІТА

Поява на світ та родинне коріння. Народився майбутній гетьман 27 грудня 1595 р. Венеціанський посол Сагредо в 1649 р. зазначав, що Хмельницькому 54 роки. Тому, як правило, цим роком і датується його народження. 27 грудня, як відомо, День святого Теодора Начертаного, і хлопчики, народжені в цей день, отримували ім'я Богдан (народна форма імені Теодор). Історики сходяться на думці, що Богдана також називали Зиновієм. Так його й кликали за світських, життєвих обставин. Коли ж ішлося про державні діяння, Хмельницького-гетьмана величали Богданом.

Секретар короля Італії Єронім Піноччі писав, що «Хмельницький так названий від своїх; ім'я



його батька було Хмель, а його звали Хмеленко». Павло Алепський, сирійський мандрівник, який побував в Україні в 1654—1656 рр., не називав гетьмана інакше як Хмель — таке ім'я він чув від козаків. Будемо й ми слідувати цій традиції, тобто називати гетьмана Хмелем, щоб не повторювати постійно його імені чи прізвища.

Невідомо достеменно, де саме народився Богдан, як і те, звідки походив рід Хмельницьких. Зазвичай беруть на озброєння суто географічну прив'язку: населені пункти Хмельник, Хмелів, Хмелівка та ін. Хмельницькі були маловідомими дрібними шляхтичами, якими не цікавилися геральдисти, і тепер ще не можна остаточно з'ясувати, з якого саме місця походить цей рід. Польський історик Владислав Марчинський на початку ХІХ ст. писав, що Хмельницькі жили в містечку Хмільник (тепер Вінницька область). Український історик Степан Посіко твердив, що Хмельницькі вийшли з Хмельника в Перемишльській землі Руського воєводства. Зараз найбільш вірогідним місцем народження вважають село Хмель, розташоване за 20 кілометрів на південний схід від Любліна.



За 15 кілометрів від нього є село Собеська Воля (з якого походив рід Якуба Собеського, батька короля Яна III Собеського), а ще за 7 кілометрів — село Жулкевка (з якого походив рід Станіслава Жолкевського, батька коронного гетьмана й канцлера, засновника Жовкви).

Народження Богдана майже ніхто не пов'язує з «хмільними» містами. Найімовірнішим місцем народження називають Чигирин, також згадують Жовкву, Переяслав та Суботів. Визначення більш-менш точного місця безпосередньо пов'язане зі з'ясуванням деталей біографії Богданового батька, Михайла. Богдан був найстаршою дитиною в сім'ї, і з огляду на дату його народження батьки мали побратись не пізніше 1594 р., а завагітніти мати гетьмана мала б орієнтовно в 1594-му або на початку 1595 р. Отож виникає питання: де вони жили на той час?

Що ми знаємо про батька Богдана, Михайла? Народився він у 1560-х рр. Історики запевняють, що належав до землян (дрібної шляхти, що підтримувала тісні стосунки з козаками). У автобіографічному листі до короля Яна II Казимира, на-



писаному під Зборовом 1649 р., Богдан назвався шляхтичем. Посли різних країн у різний час теж стверджували, що Богдан шляхетський син. За деякими даними, його батько Михайло народився в Лисянці на Київщині. Проте відомості ці, очевидно, помилкові, бо Лисянка почала заселятися лише в 20-ті рр. XVII ст. Були навіть міркування, що Михайло Хмельницький походив з Литви чи з Мазовецької землі.

Дорослішання Михайла припадає на час формування козацтва як військового стану в Речі Посполитій. Ця держава постала 1569 р. як унія Польської Корони та Великого князівства Литовського. У 1572 р. 300 козаків були вперше взяті на державну військову службу і вписані до реєстру. Їхньою функцією став захист південно-східних кордонів новоствореної держави (сучасна центральна Україна) від спустошливих нападів татар із Кримського ханства. У 1578 р. їхня кількість зросла до 600 і король надав козакам у володіння місто Трахтемирів, прапор і печатку.

Історія життя Михайла начебто й інформативна, але часом виглядає доволі заплутаною



й суперечливою. Одна група істориків наводить такі факти: у кінці XVI ст. — на початку XVII ст. Михайло жив у Жовкві на Львівщині при дворі коронного гетьмана Станіслава Жолкевського. Імовірно, мешкав у замку, як і решта гетьманських слуг. Станіславова донька Софія 1605 р. побралась із Яном Даниловичем, власником Олеського замку. Після цього Михайло пішов на службу до Яна в Олесько, а згодом до Чигирина.

Інша група істориків твердить, що Михайло Хмельницький перейшов на службу до Яна Даниловича ще в 1592—1594 рр., коли той став чигиринським і корсунським старостою, а Михайла в 1594 р. призначив підстаростою. Істориками ж переноситься з книжки до книжки помилкове твердження, що призначення Яна старостою відбулось у 1606 р. Тож, як стверджують прихильники версії народження гетьмана в Жовкві, до 1594 р. Михайло Хмельницький жив у Жовкві, і саме там побачив світ Богдан. Імовірно, що Михайло проживав у Жолкевського не до 1606 р., а в період між 1588—1594 рр. Звідки такі розрахунки? Із 1588 р. Жолкевський перебував у поселенні Винники, і тільки



з 1597 р. біля Винників він почав будувати власне Жовкву, яка в 1603 р. отримала магдебурзьке право. Дружина Жолкевського Регіна призначила Михайла Хмельницького очільником палацової охорони. Друга дата обумовлюється тим, що в 1594 р. Михайло вже фігурує як чигиринський підстароста.

У чому полягала тоді причина зміни місця проживання? Історики сходяться на думці, що мотивом була втеча від правосуддя. Венеціанський посол Альберт Віміна в 1650 р. писав: «Він (Михайло — Т. Б.) був шляхтичем, який попав під вигнання і був позбавлений шляхетського звання». Посол шведського короля Самуель Грондський, котрий був у Чигирині 1654 р., теж зазначав, що Хмельницький «народився від батька — польського шляхтича», який був покараний судом чи то на *баницію*, чи то на *інфамію*.

Баницією звалося позбавлення всіх прав, виведення з-під дії норм судочинства, оголошення вигнання з держави. Покарання інфамією за законами Польської Корони вважалося найжорстокішим і передбачало знеславлення й обмеження в громадянських правах або вигнання



покараного за межі батьківщини. Таке рішення суд ухвалював щодо шляхти, яка чинила напади на маєтки сусідів, гвалт, розбої чи крадіжки. Що саме із цього зробив Михайло — невідомо. Історик Людмила Дехтярьова, вивчаючи це питання, стверджувала, ніби він був настільки гарним, що сусідські жінки-шляхтянки постійно задивлялись на «пана Міхала». До всього ще й дорікали своїм чоловікам, чому вони не такі, як пан козак Хмель. І цього шляхтичі не могли стерпіти, почали закидати Михайлові, що той псує їм жінок. Потім, за однією версією, зібрали навколишню озброєну шляхту й вчинили напад на його господарство. За іншою — на знак помсти з'явилися до суду й домоглися для Михайла баніції, звинувачуючи у гвалті. Але в статті, де наводиться така версія, історик не подає посилань чи цитат з історичних джерел, що могли б цю версію підтвердити.

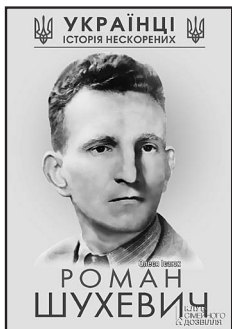
Чигиринська земля була на той час територією Дикого Поля — малозаселених і майже неосвоєних земель, на які ще не поширювалась юрисдикція Польської держави. Там батько Хмеля міг перебути своє вигнання, яке б втрати-

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Від немовляти до державного мужа	
(1595—1648 рр.)	6
Походження, родина, освіта.....	6
Перші контакти з козацтвом	
(кінець 1610-х — 1620-ті рр.).....	24
У боротьбі з Річчю Посполитою	
(1630-ті рр.).....	32
Перший досвід міжнародної дипломатії	
(поч. 1640-х рр.).....	38
Конфлікт із Даніелем Чаплинським:	
коли з іскри спалахує полум'я.....	42
Очільник визвольної війни (1648—1657 рр.)	56
Хмельницький-воїн.....	56
Хмельницький-політик.....	108
Хмельницький: спроба психологічного портрету	197
Смерть великого Богдана. Коли кінець	
стає початком	235
Обставини поховання і загадка	
Богданової могили.....	235
Спадок Хмельницького в українській історії.....	244
ЛІТЕРАТУРА	252

ЦИКЛ «УКРАЇНЦІ. ІСТОРІЯ НЕСКОРЕНИХ»

Життєпис, погляди та вчинки видатних українців у контексті історичних реалій. Зробіть власні висновки!

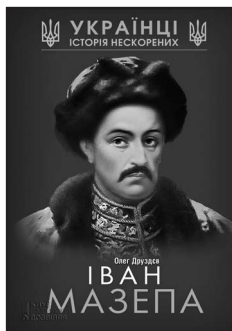


Олеся Ісаюк. **РОМАН ШУХЕВИЧ**

До вашої уваги — перша науково-популярна біографія Романа Шухевича, захопливий опис життєвих перипетій Головного командира УПА та уважний аналіз його вчинків у ті складні часи. Спортсмен, пластун, підпільник, політв'язень, бізнесмен, командир добровольчого батальйону, зрештою, головнокомандувач партизанської армії, перша особа підпільної української державності — це

тільки частина іпостасей Романа Шухевича.

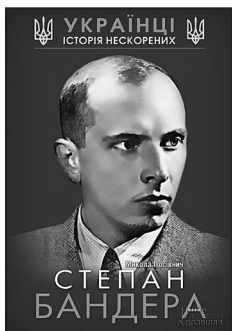
Книга базується на архівних матеріалах, маловідомих широкому загалу, та спогадах сучасників.



О. Друздаєв. **ІВАН МАЗЕПА**

Його ім'я відоме кожному з нас зі шкільних років. Та у поглядах на цю найвідомішу постать української історії є чимало розбіжностей. Іван Мазепа — хто він? Один із найвидатніших політиків і гетьманів України чи звичайний підданий царя, який під скрутну годину вирішив зрадити його? Яке місце Мазепа в історії українського та російського народів? Автор

намагається дати максимально точну і зважену оцінку цій сповненій суперечностей та величі людині.



Микола Посівнич. **СТЕПАН БАНДЕРА**

Степан Бандера. Хто він? Герой? Зрадник? Символ? Дискусії навколо цієї яскравої та суперечливої особистості не вщухатимуть ще довго.

Що ж робить цього не дуже високого і зовсім не кремезного чоловіка символом, прапором, ім'ям? Чому з одних трибун його називають ворогом, а з інших — Провідником і героєм? Щоб зрозуміти це, варто почати з подолання стереотипів, які утвердилися в суспільстві. Базуючись на архівних документах, цікавих і невідомих широкому загалу матеріалах, автор розповідає про життєпис лідера ОУН без штучно створених міфів: які погляди він мав, якими ідеалами керувався і, зрештою, якою він був людиною.